

ISSN 2591-1201

LETNIK 1 • 2017 • ŠTEVILKA 1-2

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

DILEME

Dileme

Razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Uredniški odbor

ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija),

dr. Damjan Hancič (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov

(Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Jože Možina

(Slovenija), Jelka Piškurić (Slovenija), dr. Igor Salmič (Italija)

Spletni naslov

www.scnr.si

Leto izida: 2017

Redakcija te številke je bila zaključena 15. 11. 2017

Lektoriranje in prevod povzetkov

Megamoment, d. o. o.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Nonparel, d. o. o.

Naklada

300 izvodov

Letna naročnina

25 €

Cena posamezne številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

LETNIK 1 • 2017 • ŠTEVILKA 1-2

VSEBINA

Andreja Valič Zver
Novi slovenski reviji na pot

7

Razprave

Igor Grdina
Revolucionarji, zavezniki in sopotniki

11

Damjan Hančič
*Medvojno revolucionarno nasilje
– razlike in podobnosti*

45

Renato Podbersič
*Seznam žrtev revolucionarnega nasilja
na severu Primorske*

63

Jože Dežman
Tabuji padajo – učimo se dialoga

LTI – LINGUA TERTII IMPERII

IN LIT – LINGUA IMPERII TITI

89

Tamara Griesser Pečar
Značilnosti revolucionarnega sodstva

119

Mateja Čoh
Sodišče slovenske narodne časti: propaganda

139

Neža Strajnar
*Vzroki za izseljevanje s Primorskega v Italijo po
drugi svetovni vojni*

159

Jelka Piškurić
Med preteklostjo in sedanjostjo

O SPOMINIH NA SOCIALIZEM

173

Mirjam Dujo Jurjevčič
»Zasedena stanovanja«

189

Predstavitev zgodovinskih virov

Tomaž Ivešić
Skriti dokumenti Ivana Puclja

213

R a z p r a v e

Prejeto: 2. 10. 2017
1.01 Izvirni znanstveni članek

Neža Strajnar¹

Vzroki za izseljevanje s Primorskega v Italijo po drugi svetovni vojni²

Izvleček

V prispevku je pozornost namenjena vprašanju, koliko prebivalcev Primorske se je po vzpostavitvi komunističnega sistema v Jugoslaviji in določitvi nove jugoslovanske-italijanske meje odločilo oditi v tujino. Ugotovljeno je, da je del prebivalstva moral doživljati tako velike pritiske, da so se mnogi posamezniki ali celotne družine odločale za nevarno in protizakonito pot čez mejo, kjer jih je čakala negotova prihodnost. Prav tako so predstavljeni motivi za odhod tistih, ki so se odločili za zapustitev domačega kraja z dovoljenjem oblasti (t. i. optanti).

KLJUČNE BESEDE: *jugoslovansko-italijanska meja, komunizem, Primorska, 1945–1960, izseljevanje*

- 1 Neža Strajnar, samostojna raziskovalka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI – 1000 Ljubljana, neza.strajnar@scnr.si.
- 2 Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Abstract

The article focuses on the question of how many residents of the Primorska region decided to move abroad after the communist system was established in Yugoslavia and the new Yugoslav-Italian border was drawn. It was found that a portion of the population must have undergone such pressures that many individuals or even entire families decided for the dangerous and illegal journey across the border where they faced an uncertain future. Furthermore, motives for departure of those who decided to leave their hometown with the government's permission are presented (the so-called optants).

KEY WORDS: *Yugoslav-Italian border, communism, Primorska region, 1945–1960, emigration*

»Vso to emigracijo lahko razdelimo v politično, optantsko in iz avanturizma ter ekonomsko. Ta emigracija se je delno izselila v razne prekomorske države, delno v razne evropske dežele, mnogo pa jih živi v Italiji, posebno v Trstu. Pri nas so zapustili vse nepremičnine, brez da bi komu pustili v varstvo, mnogo od njih pa še sedaj živi po raznih taboriščih v Italiji.«³

Uvod

Povojnemu dogajanju na Primorskem in na Svobodnem tržaškem ozemlju (STO) je posvečenih veliko zgodovinskih raziskav,⁴ ki se dotikajo tudi vprašanja izseljevanja s Primorskega po drugi svetovni vojni. V prispevku se osredinjamo predvsem na opis vzrokov za izseljevanje s Primorskega v Italijo po drugi svetovni vojni in določimo okvirno število odhodov z dovoljenjem oblasti (torej število t. i. optantov) ter število prebežnikov.

Na začetku je treba poudariti, da je izseljevanje s Primorskega kompleksen proces, ki so ga povzročile širše družbene in politične spremembe v Evropi po koncu druge svetovne vojne. Neposredni povod teh množičnih izselitev sta bila načrtovanje novih državnih meja in vzpostavitev komunistične oblasti.

Arhivskega gradiva, povezanega s preseljevanjem in prebegi čez jugoslovansko-italijansko mejo, je zelo veliko, saj je jugo-

- 3 Citat je iz letnega poročila postaje ljudske milice v Škofijah, ki je shranjeno v Arhivu Republike Slovenije v fondu AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, t. e. 1745. Kot je predstavljeno v članku, sta iz letnih poročil postaj ljudske milice dobro razvidni dinamika in množičnost prebegov z območja slovenskega Primorja.
- 4 Glejte na primer dela Nevenke Troha, Gorazda Bajca, Borisa M. Gombača, Jureta Gombača, Alekseja Kalca, Miha Kosmača, Renata Podbersiča, Jožeta Pirjevca, Jerneja Vidmarja, Sandija Volka, Maruše Zagradnik, Argentija Tremula in Raoula Pupa.

slovanska oblast natančno zabeležila vsak odhod oz. prebeg svojih državljanov v tujino. Medtem ko je gradivo o tistih, ki so se odselili z dovoljenjem, zbrano v Pokrajinskem arhivu Koper, TNZ, OLO, t. e. 24, Optanti – dovolilnice za izselitev, in v Arhivu Republike Slovenije na Seznamu optantov za italijansko državljanstvo po Mirovni pogodbi z Italijo iz leta 1947,⁵ pa so podatki o prebeglih razpršeni v številnih dokumentih različnih jugoslovanskih organov oblasti, ki jih hranijo Arhiv Republike Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper in Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, po vsej verjetnosti pa je veliko podatkov tudi v Vojnem arhivu Ministrstva za obrambo Republike Srbije.

Vzpostavitev in varovanje meje

Novonastala jugoslovansko-italijanska državna meja je bila najprej določena z mirovno pogodbo z Italijo, podpisano v Parizu 10. februarja 1947 (dokončno pa še z memorandum oz. s spomenico o soglasju leta 1954 in z Osimskimi sporazumi leta 1975). Meja, ki se je oblikovala leta 1947, ni bila zgolj meja med državama, ampak tudi strogo varovana ločnica med bistveno različnima družbenima, političnima in gospodarskima sistemoma. Pariška mirovna pogodba, ki je začela veljati 15. septembra 1947, ni zadovoljila nobene od vpletenih strani. Meja, ki je bila načrtovana, ni imela nobenega »*historičnega precedensa in tradicije, niti kot administrativna meja*«. ⁶ Ponekod je meja šla med hišami, čez vrtove in vinograde, sekala je ceste, energetske, vodovodne in komunalne objekte. Jugoslovanska

5 Arhiv Republike Slovenije, SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve, t. e. 1061, Seznam optantov za italijansko državljanstvo po mirovni pogodbi iz leta 1947.

6 Milan Bufon, *Prostor, meje, ljudje – razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje dejavnosti na Goriškem*, Slovenski raziskovalni inštitut, Trst 1995.

oblast je na meji zelo hitro vzpostavila strog in neživljenjski režim s krutimi sankcijami v primeru kršitev ter z velikimi pooblastili enot Korpusa narodne obrambe Jugoslavije (Knoj), ki so varovale mejo. V prvem obdobju je bilo tudi več smrtnih žrtev med lokalnim prebivalstvom.⁷ Vojaki na meji niso imeli posluha za potrebe in stiske ljudi. Vojaške posadke na meji je oblast izkoriščala tudi za politične pritiske na komunističnemu režimu manj naklonjeno prebivalstvo. Poleg enot Knoja sta mejo nadzirali tudi t. i. ljudska milica in jugoslovanska tajna politična policija (Udba). Poveden je podatek, da je leta 1949 za varovanje meje z Republiko Italijo skrbelo 672 vojakov Knoja, 969 agentov in sodelavcev tajne politične policije, za varovanje meje s Svobodnim tržaškim ozemljem pa 514 vojakov Knoja ter 531 agentov in sodelavcev tajne politične policije.⁸ Iz arhivskega gradiva je razvidno, da Jugoslavija pri varovanju meje ni nastopala le proti posameznikom in skupinam, ki bi želele priti na njen teritorij, bodisi zaradi obveščevalnih ali sabotažnih akcij, marveč predvsem proti lastnemu prebivalstvu, ki je poskušalo z begom čez mejo državo zapustiti.⁹

Pogostost pobegov se je zaradi številnih pritiskov povojnega komunističnega režima povečevala. Vrhunec pobegov iz Jugoslavije je bil dosežen v 50. letih 20. stoletja. V kakšno nevarnost so se spuščali ljudje, ki so se odločili za ilegalni prehod meje, je

7 O tem več v Neža Strajnar, »How the establishment of the Yugoslav-Italian border in 1947 affected the lives of people in the border area: case study of Goriška Brda«, v: *Slovenia in 20th century: the legacy of totalitarian regimes*, Study Centre for National Reconciliation, Ljubljana 2016, str. 214–230.

8 ARS, SI AS 1931, RSNZ, A-10-5, Letno poročilo Državnega sekretariata za notranje zadeve in državno varnost za leto 1949.

9 Gregor Jenuš, Tadej Cankar, »Jugoslovanski berlinski zid: Slovenska državna meja po drugi svetovni vojni v primežu represivnih organov«, *SLO časi, kraji in ljudje*, 1/2014, str. 50.

razvidno iz podatkov o ujetih in ubitih na meji v obdobju med aprilom 1949 in januarjem 1950. Na meji z Italijo je bilo ujetih 1646, ubitih pa 26 oseb, na meji s STO je bilo ujetih 296, ubitih 70 oseb, na meji z Avstrijo pa ujetih 650 in ubitih 96 oseb.¹⁰

O številu legalnih izselitev

Število vseh izseljenih prebivalcev Primorske ni znano. Iz literature in dokumentov Arhiva Republike Slovenije in Pokrajinskega arhiva Koper izhaja, da se je z nekdanjega območja Julijske krajine, ki je bilo po drugi svetovni vojni priključeno Sloveniji, od septembra 1943 do leta 1958 izselilo 49.132 oseb: 27.810 iz Istre, preostale s Krasa ter z Notranjskega in Goriškega.¹¹ V to število so všteti izključno tisti, ki so odhajali z dovoljenjem oblasti, ne pa tudi ilegalni prebežniki. Pariška mirovna pogodba (1947) je v 19. členu omogočila, da se osebe z območja, priključenega k Jugoslaviji, ki želijo obdržati italijansko državljanstvo in italijanski jezik kot uradni jezik, lahko odločijo za legalni odhod v Italijo (optirajo), vendar se morajo hkrati odpovedati jugoslovanskemu državljanstvu. S tem je bila prebivalcem tega območja omogočena izbira (opcija) za državljanstvo Italije, ob pogoju, da je bil njihov običajni pogovorni jezik oz. »*lingua d'uso*« italijanščina. Osebe, ki so optirale za italijansko državljanstvo, so kontinuirano ohranile italijansko državljanstvo in so se morale s priključenega ozemlja izseliti. Na območju, ki je bilo leta 1947 priključeno območju Slovenije, je vloge za izselitev podalo 22.359 oseb, 1027 vlog je bilo

10 ARS, SI AS 1931, RSNZ, A-22-1, Bilten graničnih jedinic za Sloveniju, 1950.

11 Glejte na primer Nevenka Troha, »Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1/2000 (dalje Troha, »Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni«), str. 255–268.

zavrnenih.¹² Iz evidenčne knjige optantov za Italijo, ki so dobili opcijo na območju Slovenije, izhaja, da so bili v tem obdobju med njimi v večini t. i. regnicoli – Italijani iz notranjosti države, ki so se predvsem za časa fašizma priselili na območje Julijske krajine. To so bili državni uradniki, železničarji, učitelji, oficirji in drugo vojaško osebje, policisti, funkcionarji fašistične stranke, pa nekaj delavcev in kmetov. Velika večina se jih je izselila s povsem slovenskih območij že ob kapitulaciji Italije septembra 1943 ali v naslednjih mesecih.¹³

Najmočnejši val izseljevanja pa se je zgodil leta 1954, ko sta bili z Londonskim memorandumom ukinjeni cona A in B STO in je bilo to ozemlje razdeljeno med Jugoslavijo in Italijo. Ob tem sta celotna cona B in manjši del cone A STO (nekaj vasi v Miljskih hribih) prešla pod upravo tedanje Jugoslavije, največji del cone A STO s Trstom pa pod upravo Italije. Londonski memorandum je v 8. točki dal možnost avtohtonim prebivalcem ozemlja STO, ki so imeli na dan 10. 6. 1940 (takrat je Italija stopila v vojno) domicil na tem ozemlju in so bili do 15. 9. 1947 italijanski državljani, da se v roku enega leta po parafriranju memoranduma preselijo iz ene cone v drugo in nasprotno ter tam uživajo vse pravice kot drugi prebivalci tega območja. Rok za prenos prebivališča je bil na podlagi izmenjave not med vladama Italije in Jugoslavije nekajkrat podaljšan, kot skrajni rok pa je bil končno določen datum 5. 7. 1957. Odhajanje oz. preseljevanje v Italijo se je nadaljevalo tudi po uradnem roku, še globoko v šestdeseta leta.

V povojnem času je z *»istrskega ozemlja, ki je prešlo pod slovensko suverenost, odšlo več kot 27.000 oseb oziroma malone*

12 Maruša Zagradnik, »Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenegega ozemlja«, *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 1-2/1996 (dalje Zagradnik, »Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenegega ozemlja«), str. 95–108.

13 Troha, »Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni«, str. 256, 257.

vse tamkajšnje italijansko prebivalstvo, med njimi je bilo tudi več tisoč Slovencev. Ti so se pridružili množici beguncev iz hrvaške Istre in Dalmacije, tudi v veliki večini Italijanov (novejše ocene se sučejo med 200.000 in 300.000 osebami). Med Italijani, ki se niso odselili (osem odstotkov skupnega prebivalstva na območju slovenske Istre), je bilo največ starejših delavcev in kmetov, razumnikov iz levičarskih vrst in povojnih političnih priseljencev».¹⁴

Pomembno je omeniti, da je bilo imetje optantov zaščiteno z opredelitvami priloge XVI mirovne pogodbe. V skladu z njo so imeli optanti pravico, da odnesejo s seboj v Italijo premično imetje in denarna sredstva brez izvoznih in uvoznih taks ter da prodajo premičnine in nepremičnine pred odhodom. O postopku prenosa premičnin in denarnih sredstev zelo poglobljeno piše Maruša Zagradnik v članku *Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenega ozemlja*.¹⁵ Tistim, ki so se izselili brez odobrene opcije, so jugoslovanske oblasti lahko kot pobeglim osebam odvzele državljanstvo in jim po takrat veljavni zakonodaji lahko zaplenile celotno premoženje. Zato so bili begunci v bistveno slabšem pravnem položaju kot optanti, saj so optanti zadržali vse državljanske pravice, vključno s pravico do odškodnine za premoženje, ki je ostalo na priključenem ozemlju.

O številu prebegov

Podatki o številu legalnih izselitev so dokaj natančni, zanesljivih podatkov o številu prebeglih pa ni. Je pa iz ohranjenih arhivskih dokumentov lepo razvidno, kako množično so se

¹⁴ Poročilo slovensko-italijanski zgodovinsko-kulturni komisiji, 2000.

¹⁵ Zagradnik, »Optiranje za italijansko državljanstvo s priključenega ozemlja«.

ljudje odločali za ilegalni prehod meje. Ohranjeni so delni podatki za okraj Gorica, iz katerega je v letu 1947 pobegnilo oziroma se odselilo 1814 ljudi, nato pa do sredine leta 1951 še 880. Njihovo premoženje je bilo zaseženo.¹⁶ Delež prebežnikov nazorno prikazujejo podatki o izseljenih prebivalcih iz okrožja Istre, ki jih je leta 1951 VUJA poslala slovenskemu republiške-mu sekretariatu za notranje zadeve (tabela).

Leto	1945	1946	1947	1948	1949	1950	Skupaj
Legalno izseljeni iz okraja Koper	149	122	180	899	229	447	2026
Pobegli iz okraja Koper (ilegalno pobegnili ali legalno odpotovali in se niso več vrnili)	610	457	550	1027	385	536	3565

VIR: AS 1931, RSNZ, MNZ, T. E. 1440, BROJNI PREGLED BIVŠIH STANOVNIKA ISTARSKOG OKRUGA

V obdobju od leta 1956 do 1963 je z območja Portoroža v Italijo pobegnilo 982 oseb. »*Od tega je 20 oseb pobegnilo ilegalno in 962 ilegalno z dokumenti.*«¹⁷ V istem obdobju se je »redno iz-

¹⁶ Troha, »Preselitve v Julijski krajini po drugi svetovni vojni«, str. 264.

¹⁷ SI AS 1931, RSNZ, t. e. 1744, Poročilo Postaje ljudske milice Portorož.

selilo« 1776 oseb. Večina teh, ki so se izselili, je bilo italijanske narodnosti.¹⁸

Zelo zanimiva in povedna je kratka analiza, s katero Ljudska milica Izola sklene svoje poročilo: »Če k temu prištejemo še pobegle v letih 1957 do 1964, to je 1.442 oseb, skupno število znaša 7.465 oseb. V občini Izola je pred drugo svetovno vojno živelo 9.500 ljudi. Po popisu iz leta 1953 je na tem območju živelo 7.711 oseb. Po tem letu se je iz občine izselilo okoli sedem tisoč ljudi, doselilo pa okoli osem tisoč. To je vplivalo na naglo spremembo narodnostne in socialne strukture prebivalstva.«¹⁹ Iz navedenih podatkov je razvidna množičnost odhajanja avtohtonega prebivalstva z omenjenih območij.

O vzrokih izseljevanja

*Nova meja je »kot slabo prepustna ločnica močno zarezala v življenje posameznikov, razdelila družine in sorodnike, hkrati pa je njeno zaprtje temeljito poseglo v dotedanjo strategijo preživetja obmejnih prebivalcev, ki so bili gospodarsko, kulturno in politično vezani na Tržaško, Goriško in Furlanijo. Območje neposredno ob meji je bilo zaznamovano s precejšnjimi psihološkimi pritiski na domače prebivalstvo, gibanje v obmejnem pasu pa močno nadzorovano«.*²⁰

Že pred določitvijo meje (v letih 1945–1947) je bilo prebivalstvo Primorske v težki situaciji, predvsem tisti del, ki je bil zadržan do nove Jugoslavije zaradi strahu pred komunističnim režimom in socialnimi spremembami (lastniki večjih kmetij, liberalno in katoliško usmerjeni izobraženci). Marsikateri

18 Prav tam.

19 SI AS 1931, RSNZ, t. e. 1743, Poročilo Postaje ljudske milice Izola.

20 Mirjam Hladnik Milharčič in Jernej Mlekuž, *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb*, ZRC SAZU, Ljubljana 2009, str. 100, 101.

prebivalec tega območja, najsi bo Slovenec ali Italijan, se je že takrat odločil zapustiti domači kraj.

Izselitev in prebegov je bilo največ v obdobju najmočnejših pritiskov jugoslovanskih oblasti na prebivalstvo v drugi polovici 40. in tja do sredine 50. let 20. stoletja oz. v obdobju, ko so se sprejemali pomembni meddržavni sporazumi (Pariška mirovna pogodba, Londonski memorandum). Različne dejavnike, ki so vplivali na izselitev, bi lahko posplošili v nekaj najpomembnejših, kot so nacionalna pripadnost, pritiski komunističnega sistema in slaba ekonomska situacija.

Tako v slovenskem kot tudi italijanskem zgodovinopisju je veliko polemik okrog vprašanja prostovoljnosti in prisile »izbire« za izselitev. Profesor Raoulo Pupo je zapisal: *»Znotraj tega tako razlikujočega se pojava pa je zlahka prepoznati temeljni sunek: to je revolucija, ki je bila politična, družbena in nacionalna.«* Revolucija, ki je vedno travmatičen dogodek, je pomenila uničenje tradicionalnih ureditev družbe. Končni rezultat je bil, da je emigrirala skoraj vsa italijanska skupnost. Se pa odgovor na vprašanje, ali je bila izbira prostovoljna, skriva v vsaki posamezni zgodbi optanta. V poročilu slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, ki med drugim zelo dobro povzame glavne razloge za odhod tako velikega števila ljudi z območja Istre, je navedeno: *»Med vzroki za odselitev velja upoštevati predvsem pritisk oblasti, saj so te s svojo totalitarno naravo onemogočale tudi svobodno izražanje narodne samobitnosti, odklonitev prerazporeditve vodilnih vlog v narodnem in družbenem pogledu v Istri ter zavračanje korenitih sprememb v gospodarstvu. Bolj kot propagandno delovanje krajevnih italijanskih agentur tudi mimo kakršnih koli navodil italijanske vlade je zatirane in preplašene ljudi hočeš nočeš zvalila sosednja demokratična italijanska nacionalna država, čeprav se je italijanska vlada nekajkrat zavzela za to, da bi odseljevanje zaustavila ali vsaj omejila. Ne gre zanemariti tudi za sociali-*

stične družbe sicer značilnega poslabšanja življenjskih razmer, le da so k temu prispevali tudi pretrgani stiki s Trstom, kar je Italijane v Istri navdalo tudi s strahom, da se bodo dokončno znašli na napačni strani ‹železne zavese›. Italijanski živelj je tako prišel do spoznanja, da mu v razmerah, kakršne mu je ponujala jugoslovanska država, ne bo dano ohraniti lastne narodnostne samobitnosti kot skupka življenjskih navad in čustvovanja, ki daleč presega golo politično-ideološko razsežnost in je odselitev doživljal kot izbiro za svobodo.»²¹

V gradivu, ki ga hrani Komisija Vlade Republike Slovenije za izvajanje Zakona o popravi krivic, so o tem pretresljiva pričevanja: »9. 12. 1949 ob 22. uri je Titova milica vdrla v našo hišo v Kopru. Ukazano nam je bilo, da do desete ure naslednjega dne moramo oditi iz jugoslovanske Istre iz Kopra – imenovane ‚ZONA B‘ - ZARADI POLITIČNE ČISTKE. Mi, terorizirani smo zbežali ponoči proti Trstu v ‚ZONO A‘. Odšli smo v obleki, v kateri smo bili oblečeni, brez dokumentov, brez vsega. V našo hišo so naselili vojake in druge ljudi (G. M., MP 130-602/2015).« Iz pričevanj je razvidno, da so mnogi odšli prav zaradi strahu pred jugoslovanskimi oblastmi: »Primorani smo bili oditi, saj so nas spodili iz hiše. Večkrat so nas prišli poditi in morali smo na dvorišče, dokler nismo odšli. /.../ Bili smo preveč ustrahovani, da bi še vztrajali v Kopru (L. R., MP 130-276/2015).« »Svojo domovino sem z družino zapustila zaradi političnih pritiskov. Večkrat so nam grozili in mojega moža so pretepli s kolom. Iz strahu za svoja življenja sva se z možem odločila oditi v Italijo (G. I., MP 130-415/2015).«

Od konca 50. let je bilo politično motiviranih ilegalnih prehodov vse manj, vse več jih je bilo iz ekonomskih razlogov. Zaradi krize v Jugoslaviji, velike brezposelnosti in nizkega standarda se je marsikateri mlad človek odločil za beg čez mejo v tujino.

21 Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije, 2000.

Sklep

Za natančnejše in obsežnejše podatke tako o posameznikih, ki so se odločili za prebeg, kot tudi o skupnem obsegu ilegalnega odhajanja čez jugoslovansko-italijansko mejo po drugi svetovni vojni bi bilo treba izvesti obsežnejšo raziskavo. Glede na pregledane in objavljene podatke je bilo med odhajajočimi največ Italijanov. Iz pričevanj je dobro razvidno, zakaj so ljudje odhajali: »*politične razmere v bivši Jugoslaviji, verska opredelitev, pogovorni jezik italijanščina, nezaposlenost*« (G. B., MP 130-610/2015). Dejansko je šlo za mešanico motivov, med katerimi so kot odbojni dejavniki prevladovali politični pritiski in slaba ekonomska situacija, kot dejavniki privlačevanja pa informacije o boljšem in varnejšem življenju v Italiji in tudi drugod po svetu. Vrhunec pobegov iz Jugoslavije je bil dosežen v 50. letih 20. stoletja. Na Tržaškem so se spopadali z velikimi težavami, saj se je tok beguncev iz Istre (in drugih predelov Jugoslavije) večal vse do konca 50. let. Begunska zbirna taborišča so bila prenatrpana. Ljudje so se iz njih naseljevali v Trst in okolico, precej tudi v druge italijanske pokrajine. Veliko pa se jih je prek Trsta izselilo tudi naprej v tujino, predvsem v Avstralijo, Kanado, ZDA in Argentino. Odhodi so dosegli višek v letih 1954–1956, potem pa so se precej zmanjšali.²²

22 Aleksej Kalc, *Poti in usode. Selitvene izkušnje Slovencev ob zahodni meji*, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper, ter Narodna in študijska knjižnica, Trst 2002.

Reasons for emigration from the Primorska Region to Italy after the Second World War

Summary

The post-war border and the establishment of the communist regime in Yugoslavia created a difficult situation for the residents of the Primorska region. Many residents from the area, whether Slovenian or Italian, communist or anti-communist, as well as individuals simply seeking a better life, solved the problematic situation by leaving their hometown. The number of emigrations and escapes peaked during the time of the Yugoslav authorities' worst pressures on the Italian population in the second half of the 1940s to the mid-1950s or, in other words, the period when important international treaties were being signed (Paris Peace Treaty, London Memorandum). Various factors influencing the emigration can be generalised to some of the most important ones, such as nationality, pressures of the communist system, and bad economic situation. According to the reviewed and published data, Italians were the most frequent among the emigrants.